

Т. І. БОНДАРУК,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ В ДОСЛІДЖЕННІ СУВЕРЕНІТЕТУ Й ОСМИСЛЕННІ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Методологічні семінари, які відбулися у відділі історико-правових досліджень упродовж 2022 р., стосувалися двох великих блоків питань, що викликають сталий дослідницький інтерес і жваві наукові дискусії. По-перше, це надзвичайно актуальне в умовах реальної загрози з боку РФ питання суверенітету та його історико-правове дослідження. По-друге, це питання східнослов'янської державності, спотворене трактування якого лежить в основі історичної концепції держави-агресора.

Так, 15 лютого 2022 р. відбувся методологічний семінар «**Суверенітет як предмет історико-правового пізнання**», на якому з доповіддю «*Суверенітет: явище, конструкт, поняття*» виступила старший науковий співробітник *І. В. Музика*.

Зокрема, вона зазначила, що, попри те, що поняття «суверенітет» широко застосовується в політичній і правовій сфері, наука не має остаточної відповіді щодо його суті та змісту. Крім того, немає також чіткого розмежування між великою кількістю видів суверенітету, що виникли і продовжують виникати у правовій і політичній науці та практиці повсякчас. Так, вирізняють внутрішній і зовнішній суверенітет, юридичний і фактичний суверенітет, державний, народний, національний, політичний, економічний, фінансовий та інші типи або види суверенітету. З одного боку, це свідчить про складність та багатоаспектність досліджуваного явища, а з другого – породжує потребу детального аналізу усіх його проявів.

Доповідачка зазначила, що в сучасних умовах суверенітет найчастіше розглядається як верховенство влади держави всередині країни та її незалежність від влади будь-якої іншої держави. Правовою основою суверенітету є конституції, декларації, загальновизнані принципи міжнародного права, які де-юре фіксують суверенну рівність держав, їхню територіальну цілісність, невтручання у внутрішні та зовнішні справи, право націй на самовизначення. Однак, якщо говорити про його ретроспективне дослідження, слід зважати на його еволюцію, оскільки суверенітет за своїм історичним походженням є насамперед політичною ідеєю, яка лише згодом перетворилася на правову. Свого часу Г. Еллінек зазначав: «Не вчені, відірвані від життя, відкрили його у своїх учених кабінетах – його створили ті могутні сили, боротьба яких наповнює зміст століть». У зв'язку з цим важливим є залежність наповнення змісту суверенітету від усвідомлення його носія. Спочатку йшлося про

монарха, орган державної влади; згодом про конкретні історичні умови, що зумовили піднесення суверенітету народу, нації. Нині, у XXI столітті, державний суверенітет є пов'язаним з процесами глобалізації та інтеграції.

Важливим у історико-правовому дослідженні є концепти народного і національного суверенітету, коли суверенітет розглядається не лише з державоцентричних позицій.

Доповідачка також привернула увагу до неоліберального трактування державного суверенітету, який має точний зміст і рамки застосування та розглядається як об'єктивна реальність, яка не вимагає чийогось затвердження, але передбачає використання його як основи інших державно-правових явищ.

Значну увагу привернув до себе методологічний семінар **«Проблеми історико-правової термінології в контексті осмислення східнослов'янської державності та права»** (взяли участь понад 20 науковців з різних освітніх осередків України), що відбувся 21 червня та 5 липня 2022 р. в онлайн-режимі. Доповідачем на ньому виступив *науковий співробітник відділу історико-правових досліджень С. В. Ромінський*.

Доповідь *«Русь, Давня Русь, Київська Русь, Середньовічна Україна, держава Рюриковичів, інше: народ, територія, правління»* була присвячена проблемі формування та еволюції культурно-правового і політичного простору, який пов'язується з функціонуванням східнослов'янських державних утворень, щодо яких традиційно в науці вживається термін «Київська Русь». Простежено формування цього простору від зародження і до його остаточного занепаду в межах сучасної України. Відзначені основні види зовнішніх культурних впливів, що, зокрема, були однією з умов поступової регіоналізації цього простору.

У фокусі уваги перебувала проблема невідповідності східнослов'янського культурно-правового та політичного простору, неможливості його подальшої екстраполяції на сучасні держави чи нації.

Відзначено, що на теренах сучасної України східнослов'янський культурно-правовий і політичний простір трансформувалася в європейський культурний простір, про що свідчить, зокрема, поширення тут ідей реформації та ренесансу. Це супроводжувалося і значними культурно-політичними конфліктами, які призвели до необхідності ідентифікації населення.

З огляду на це доповідач пропонує початком такої трансформації вважати зникнення 1471 р. Київського князівства як його останнього осередку українського середньовіччя. Наслідком відповідних процесів стане як занепад багатьох територій, виникнення Дикого поля, так, зрештою, й формування сучасної української нації як модерної нації мультифронтиру.

У доповіді *«Русь / «держава» Рюриковичів як мультифронтир»* увага була зосереджена більшою мірою на проблемі термінів для позначення тих східнослов'янських державних утворень і східнослов'янського культур-

но-правового і політичного простору, огляд якого було подано в першій частині семінару.

У центрі уваги доповідача перебувала проблема штучності та умовності тих термінологічних конструкцій, які здебільшого вживаються в наукових і науково-популярних дослідженнях для позначення цих територій чи їх частин. Зокрема, звертається увага на складність самого слова «Русь», його походження та особливості вживання як етноніма, автоніма та екзоніма. Розглянуте походження різних видів «Русі»: Київської, Галицької, Московської, Північної, Чорної, Білої, Малої та Великої. Окреслена проблема виникнення історичних, часто негативних, конотацій термінів, які мали чітке і зрозуміле, абсолютно не дискримінуюче значення на етапі виникнення та первинного вжитку. Так само звертається увага на територіальну «міграцію» названих термінів, які за століття вжитку позначали цілковито різні регіони.

Розглянута проблема прив'язки номінації окремих територій не до назв певних культур (народів), а до родових імен правителів (імперія Рюриковичів тощо) чи термінів, які починають вживатися до позначення певної території в подальший час. Так, розглянуті особливості появи та вживання терміна «Україна» на ранньому етапі його книжного та актового вжитку.

Доповідач зазначив, що, на його думку, на сучасному етапі розвитку історичного й історико-правового знання найвідповіднішими та найменш політизованими термінами лишаються «східнослов'янський культурно-правовий і політичний простір», «східнослов'янські державні утворення» та короткий термін «Давня Русь», як такий, що позначає певну культурну спільність, що існувала у минулому, але повністю зникла, змінена новими етнокультурними спільнотами та подальшими націями.

Доповіді викликали жвавий інтерес і дискусію, що дає підстави стверджувати про актуалізацію відповідних досліджень з урахуванням методологічних позицій, висловлених і обгрунтованих учасниками семінару, та врахування їх у наукових пошуках і освітніх практиках.